

Hoja Ahmet Ýasawynyň «Hikmetlerinde» söýgi temasy

Category: Edebiýaty öwreniş, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Hoja Ahmet Ýasawynyň "Hikmetlerinde" söýgi temasy AHMED-İ YESEVÎ'NİN HİKMETLERİNDE AŞK

Türklerin İslâmiyetle tanışması, Özaydın'ın tespitine göre (2002:252), Hz. Ömer devrinde Arap ordularının fetihleri sırasında bir Türk-Arap mücadelesi şeklinde başlamış ve uzun süre de devam etmiştir. Çin'in Kuça valisinin kumandasındaki Çin ordusu ile Ebû Müslim'in kumandanı Ziyad b. Salik kumandasındaki Abbasi ordusu arasında 751 yılında yapılan Talas Savaşı'ndan sonra bu mücadele, yerini barış ve dostluğa bırakır ve bu süreçte İslâmiyet, Türkler arasında yayılmaya başlar. Satuk Buğra Han'ın, amcası Kadir Han Oğulcak'a karşı giriştiği taht mücadelesini kazandıktan sonra İslâmiyet'i Karahanlı Devleti'nin resmî dini olarak kabul etmesinin (Emet 2002:470) yarattığı heyecanla da Türkler kitleler hâlinde Müslümanlığı benimsemeye başlar. "Saray çevresi dışında, dervişler tarafından yürütülen propagandalar sayesinde, göçebe Türk boylar da yeni dine kazanıl[ır]" (Melikoff 2006:158). Türklerin İslâmiyet'i benimsemeleri, İslâmiyet'in gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlar. Maverâünnehir ve çevresinin İslâm egemenliği altında olması ise bölgedeki birçok merkezde tekkelerin kurulmasını mümkün kılar. Bu süreçte İslâmiyet'i, dolayısıyla da İslâm kültürünü ve medeniyetini tanımaya başlayan Türkler, bu yeni dinin gereklerini yerine getirirlerken toplumsal hayatlarını, siyasî yapılarını da İslâmiyet'in öngördüğü şekle dönüştürmeye başlarlar. İslâmiyet'in samimi ve kararlı savunucuları olan Türkler arasında eski şamanlara benzeyen sufîler, İslâmiyet'i yaymak konusunda kendilerini görevli sayarlar. Bu görevi yerine getirmek üzere yola çıkan birçok Türk derviş, Türk yurtlarına dağılır. "Bilindiği gibi Ahmed Yesevî'nin on iki bini yaşadığı

bölgede, doksan dokuz bini uzak bölgelerde olmak üzere müritleri ve tasavvuf geleneğine uygun olarak tayin ettiği çok sayıda halifesi vardı. Bunlar vasıtasıyla onun, göçebe ve İslâm'ı yeni kabul etmiş toplulukların psikolojilerine uyum gösteren irşâd halkası, dalga dalga genişlemiş ve Orta İdil bölgesini ve daha öteleri de içine almıştı." (Yazıcı 2002:411). Bu dervişler, İslâmiyet'i kabul etmiş, ancak anlamına vâkıf olamamış, kural ve esaslarını tam olarak öğrenememiş ya da henüz İslâmiyet'i kabul etmemiş göçebe Türk boylarına anladıkları dil ve alışkın oldukları şekillerde İslâmiyet'i anlatma yoluna girerler. "Böylece eski halk edebiyatımız, doğmakta olan yeni dinî-tasavvufî halk edebiyatına bir kaynak ve model vazifesi görmüş olur. Hikmetlerin şekil, ölçü ve anlatım yöntemi açısından eski, ruh ve konu bakımından yeni oluşunun nedenleri budur." (Eraslan 1982:156).

Hikmetlerle İslâmiyet'i anlatmaya ve yaymaya çalışan sufîlerin geniş halk kesimlerince benimsenmesi, sevilmesi ve çevrelerinde toplanmaları oldukça olağandır. F.Köprülü'nün (Köprülü 1984:19) ifadesiyle ilâhîler, şiirler okuyan, Allah rızası için halka birçok iyiliklerde bulunan, onlara cennet ve saadet yollarını gösteren dervişleri Türkler eskiden dinî bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek hararetle kabul eder, dediklerine inanırlar. Bu suretle eski ozanların yerini "ata" ve "bab" unvanlı birtakım dervişler alır. Bunlar, göçebe Türkler arasında, yani Sir-Derya kenarlarında ve bozkırlarda mevsimlere göre yer değiştiren göçebe Türk toplulukları arasında, onlar için anlaşılması güç İslâmî kural ve esasları onların anlayacağı yalın ve anlaşılır bir şiir dili ile anlatan dervişlerdir. Bu dervişleri irşat eden ve yönlendiren bir mürşit olarak Ahmed-i Yesevî'nin, İslâmiyet'in Türkler arasında benimsenmesi ve yayılmasında gerek yaşayış ve tavırlarıyla gerekse kurduğu tarikat ve söylediği hikmetlerle büyük hizmetleri olmuştur.

Ahmet Yesevî ile başlatıldığı kabul edilen tasavvufî Türk

edebiyatı şekil, dil ve anlatım açısından İslâmiyet öncesi Türk edebiyatının özelliklerini gösterir. Özellikle tekke ve zaviyelerde gelişen bu edebî anlayış, “Türk’ün inanç ve duygularına, bediî zevklerine tercüman olmuş, ahlâki değerlerini kuvvetlendirmiş, yeni ruh ve düşünce genişliği ile insanımızın hayat ve kâinata bakış tarzını değiştirmiş ve onun manevi hayatını beslemiştir.” (Eraslan 1982:153). İslâmiyet’in benimsetilmesi ve yaşanılması sürecinde toplumsal bir görev üstlenen mutasavvıf şairlerin sanat kaygısı ve lirizmden uzak söyledikleri, dil ve şekil açısından geleneksel Türk şiiri özelliklerini taşıyan şiirlerine Türkistan’da “hikmet” adı verilmiştir. Hikmet adıyla dile getirilen bu şiirler, halkın konuştuğu günlük konuşma dilinde, halkın duygu ve düşüncelerine uygun samimi bir edayla söylenmiş eserlerdir. Türkistan’da hikmet söyleme, Ahmet Yesevî tarafından başlatılan ve Yesevî dervişlerince devam ettirilen bir gelenek hâlini almıştır.

Hikmetler gerek tekkelerde gerekse halk arasında ezberlenme, toplu olarak okunma şeklinde bir ibadet şeklini almıştır. Özellikle Yesevî dervişleri hikmet söylemeyi bir görev olarak kabul etmiş ve gittikleri her yerde halka İslâmiyet’i anlatmada bir araç olarak kullanmışlardır. “Toplandıklarında (meclislerinde), Yesevî müritleri zikir-i erre (bıçkı zikri) denen çok değişik bir zikir uyguluyorlardı. Bu ad, ‘Hay.. .hu...’ haykırışları ile başlayan zikrin söylenişinin, bıçkı sesini andırmasından kaynaklanmaktaydı. İslâm’ı yayma amacı içinde, Ahmed Yesevî, ‘Hikmet’ adı verilen neşîdeler yazıyordu. Bu manzumeler, Türklerin İslâm’a yönelişlerini belirlemiştir.” (Melikoff 2006:160). Gerek Ahmed-i Yesevî gerekse ardılları tarafından söylenen hikmetler, “yeni dine, İslâm’a geçişe çağrının da ötesinde tasavvuf etkisiyle renklendirilmiş ‘rahat bir şer’iat’ anlayışının ürünleridir. İslâm’a henüz geçmemiş ya da geçme sürecini yaşayan Türklere tasavvufun inceliklerini ve tarikatın kurallarını öğretmekten çok, en azından onların İslâmî anlayışı kavramalarını kolaylaştırma çabası, hikmetlerin başlıca içeriğini

oluşturur.” (Kula 2002:65). Hikmet, İslâm Ansiklopedisi’nde (1998:503) verilen bilgiye göre, (çoğulu hikem) “yargıda bulunmak” anlamındaki hükm mastarından türetilmiş bir isimdir ve “engellemek, alıkoymak, gemlemek; sağlam olmak” anlamlarına gelen “ihkâm” mastarıyla da anlamca ilişkilidir. İbn Düreyd’in tespitine göre Arapçadaki “el-kelime mine’l-hikme” deyiminde geçen hikmet kelimesinde “alıkoymak, gem vurmak, sakındırmak” anlamları daha çok belirgindir. Zira bu deyimle kastedilen şey, insanı iyi olana yönlendiren, çirkin ve kötü olandan alıkoyan sözdür. Böyle ahlâki muhtevalı özlü sözlere hikmetin yanı sıra hüküm de denilmektedir. Hikmet ve hüküm kelimelerinin anlamlarını birbirine daha da yaklaştıran Cevherî, hikmetin ihkâmla bağlantısı sebebiyle “hakîm” kelimesine hem “işleri gereği gibi sağlam ve kusursuz yapan” hem de “âlim ve ilmî hüküm sahibi” anlamlarını vermiştir. Lane, hikmetin ilk anlamını “cahilâne davranışlardan alıkoyan şey” olarak belirlemiş, hikmetin bilgi ve hükümle ilgisinin yanında davranışla da ilgisine dikkat çekmiştir. Seyyid Şerîf el-Cürcânî ise, hikmeti “insanın gücü ölçüsünde nesnelerin mahiyet ve hakikatlerini bilmesi” olarak tanımlamış, hikmetin “ilim-amel bütünlüğü, gerçeği ifade eden her türlü söz, gereksiz lafızlardan arındırılmış akla uygun özlü söz” gibi anlamlarına dikkat çekmiştir. Tehânevî, hikmetin “nefsin ve şeytanın afetlerini ve bunlardan koruyucu mânevî riyâzet yollarını bilmek” şeklindeki anlamına dikkat çekmiştir.

Hikmet, Kur’ân-ı Kerîm’de on yerde, kitap kelimesiyle birlikte olarak da yirmi yerde geçmektedir. “Hikmetü’n-bâliga” tamlaması ise, bizzat Kur’ân-ı Kerîm’i ifade etmektedir. Râgıb el-İsfahânî, hikmet terimini “ilim ve akılla gerçeği bulma” şeklinde tanımlamaktadır. Hikmet, Allah için kullanıldığında “eşyayı bilmek ve onu en sağlam ve kusursuz biçimde yaratmak”, insan için kullanıldığında ise, “mevcûdatı bilip hayırlar işlemek” anlamına gelmektedir. Çağdaş müfessirlerden Reşîd Rızâ, hikmeti “İnsan iradesini hayrın ifadesi olan amele sevk eden doğru bilgi” şeklinde tanımlamaktadır. Elmalılı Muhammed Hamdi’ye göre ise, sözcüğün kök anlamı iyiliği elde etmeyi ve

kötülüğe engel olmayı içerdiğinden terim, fayda kavramıyla ilgilidir. Fârâbî, hikmet bilgisinin insana gerçek mutluluğun ne olduğunu, amelî hikmetin de mutluluğu elde etmede bir yol olduğunu belirtir. İbnü'l-Heysem, Makâle'an Semerâti'l-hikme adlı eserinde hikmet hakkında "bütün doğruları bilmek, yararlı bütün şeyleri yapmaktır. İnsan, kendisini öteki canlılardan ayıran akıl nedeniyle saadet talebinde bulunma eğilimindedir. Buradaki saadet gerçek anlamdaki iyiyi ya da bizatihi kendisi için istenen iyiyi idrakten ibarettir. Dolayısıyla hikmetin kavranması saadetin ta kendisi olmaktadır. Hakîm olmayan insan, eksik insan olup onu ancak kuvve halinde insan saymak gerekir. Hakîm olan insan ise, bilfiil eksiksiz insandır; kendini gerçekleştirmiş ve bu özelliğiyle öteki canlılardan ayrılmıştır." şeklinde bilgi vermektedir.

Tekrar edecek olursak insan açısından hikmet, insanın yaratıcısını, kendisini, yaratılışındaki sırrı bilmesi, diğer yaratılmışlar içinde kendi durumunu ve yerini idrak edip bu bilgiyi özlü şekilde dile getirmesidir. "Allah ve insan sevgisini gönüllerde yerleştirmeye gaye edinen Hz. Peygamber'in şeriatına ve sünnetine uymağı telkin eden, insanı kötü amellerinden kurtarmağa çalışan ahlâki prensiplerdir. Denilebilir ki hikmet, İslâmiyet'in manzum olarak ifadesidir." (Eraslan 1982:155).

Ahmed-i Yesevî

Pîr-i Türkistân olarak da bilinen Ahmed-i Yesevî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler, Eraslan'a göre (1983:14) tarihî kaynaklardan, menâkıblardan ve onun hikmetlerinden elde edilen bilgilerdir. Bu bilgilerin bazısına göre Ahmed-i Yesevî, Batı Türkistân'ın Çimkend şehrinin Sayram kasabasında, bazısına göre de Yesi'de doğmuştur. Hikmetlerinde ise, Türkistân'da doğduğu belirtilir. Yûsuf-ı Hemedânî'ye (öl. H.535/M.1140) intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alındığında Hicrî V., Milâdî XI. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu söylenebilir. Babası Sayram'da birtakım menkâbeleri ve kerâmetleriyle tanınmış, Hz. Ali ahfadından olduğu rivâyet

edilen Şeyh İbrahim'dir. Annesi ise, Şeyh İbrahim'in halifelerinden Mûsâ Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'dur. Ahmed, önce annesini, sonra da babasını kaybedince, bakımını ve vesayetini ablası Gevher Şehnaz üstlenir. Bir süre sonra Gevher Şehnaz, kardeşi Ahmed'i de yanına alarak Yesi'ye gider. İlk tahsiline burada başlayan Ahmed, birtakım tecellilere mazhar olur; fevkaladelikler gösterir. Küçük yaşta Hz. Hızır'ın yol göstericiliğine nail olur. Rivayete göre Hz. Peygamber, ashabından Arslan Baba'yı Ahmed'in irşadıyla görevlendirir. Rivayetlere göre dört yüz veya yedi yüz yıl yaşayan Arslan Baba, Yesi'ye gelerek Ahmed'in terbiye ve irşadıyla meşgul olur. Arslan Baba'nın aynı yıl içinde vefat etmesi üzerine Ahmed, Buhara'ya giderek devrin önemli mutasavvıflarından Yûsuf-ı Hemedânî'ye intisab eder. Yûsuf-ı Hemedânî'nin vefatından sonra irşat mevkiine önce birinci halifesi Hasan-ı Endakî geçer. H.555/M.1160 yılında da ikinci halifenin vefatından sonra üçüncü halife olarak Ahmed-i Yesevî irşat mevkiine oturur. Bir süre sonra şeyhi Yûsuf-ı Hemedânî'nin vaktiyle verdiği bir işaret üzerine irşat mevkiini dördüncü halife Abdulhalık-ı Gucduvânî'ye bırakarak Yesi'ye döner. H.562/M.1166 yılında vefat edinceye kadar Yesi'de irşat faaliyetinde bulunur.

Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetleri'nde Aşk

Tasavvuf bir aşk hâlidir. Bu hâl içindeki sâlik, ezelî ve ebedî varlık olan Allah'a olan aşkıyla bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuğun adı, tasavvuf dilinde seyr ü sülûktur. Bir mürşidin gösterdiği istikamette çıkılan manevî yolculuk olan seyr ü sülûkta amaç, Allah'a vuslattır ki bu yolculuk, Cebecioğlu'nun (2009:564) bilgilerine göre, Mukayyed'in Mutlak'ta yok olmak üzere yaptığı yolculuktur. Diğer bir deyişle bu seyr, insan mertebesinden Mutlak'a kadardır. Seyr ü sülûk'un dört mertebesi vardır. 1) Seyr ilallah, 2) Seyr fillâh, 3) Seyr maal- lah, 4) Seyr anillâh. Seyr ila'llah, Allah'a doğru yolculuk yapmak demektir. Seyr fi'llah, Allah'ta seyr demektir. Bu seferin nihayetinde, sâlike vücûh-ı âlemden perdelerin

kalkıp, ilm-i ledünnînin keşfo- lunduğu kaydedilir. Seyr maa'llah, Allah ile seyretmek demektir. Bu mertebede ikilik kalkar. Buna, “makâm-ı Kabe kavseyni ev ednâ” adı verilmiştir. Seyr maallah'ın sonu velayettir. Seyr ani'llah, Allah'tan seyr demektir Bu seyir vahdetten (birlikten), kesrete (çokluka) doğrudur. Bu durumdaki kişi, vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür.

Seyr ü sülûkun gerekçesi Allah'a duyulan aşktır. Allah, bir hadiste, “Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım” buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allah'ı bilmek, tanımak ancak aşk ile olur (Cebecioğlu 2009:65). Ahmed-i Yesevî bu aşkı ve dolayısıyla bu yolculuğu, hikmetlerinde sade bir şekilde dile getirir. Arslan Baba'ya Hz. Peygamber'in Ahmed'e vermesi için emanet ettiği hurma, Ahmed'in ağzına girdiğinde Ahmed, Allah aşkı ile sermest olmuştur. Henüz yedi yaşında bir çocuk olan Ahmed, iki âlemden geçip Hakperest olmuş (Eraslan 1983:131), dolayısıyla aşk yoluna girmiştir. Ahmed-i Yesevî, yirmi altı yaşında şiddetli bir aşka tutulur, Allah'ın dîdârı için nefsiyle mücadeleye başlar (Eraslan 1983:79). Zira, âşığın sevgilisine (Allah'a) ulaşma yolundaki en büyük engel nefsidir. Nefsin alt edilmesi ve talibin aşk yolunda ilerleyebilmesi için, bir yol göstericinin olması gerekir. Âşık ne denli bilgili olursa olsun, kılavuzu olmadan, kendi kendine yola girerse, Ahmed-i Yesevî'ye göre yolunu şaşırır. Şeytan böylesi kılavuzu olmayan âşıkların gönlüne vesvese sokarak onları sapıtıp kendi yoluna çevirir:

*Ol makâmın yollarını rehzeni var
Kılavuzsuz yolğa kirse yoldın azar
Vesvas eylep Şeytân la'in dinin bozar
Öz yoluğa salıp anı hayrân kılur*
(Ersalan 1983:205)

Böyle olmaması için tasavvufî dilde pîr-i mugân olarak adlandırılan bir kılavuzun/mürşidin olması gerekir. Ahmed-i Yesevî,

Pîr-i mugân hizmetide hâk bolmasang
Hak yolığa kirip bolmas pâk bolmasang
(Eraslan 2003:107)

dizelerinde sâlikin, mürşidin hizmetinde, onun ayaklarının altına adeta toprak olması hâlinde Hak yoluna girebileceğini dile getirmektedir. Çünkü ona göre müridi isteğine, dileğine ancak mürşit ulaştıracak; mürşidi olmayan ise asla muradına eremeyecektir (Eraslan 2003:191). Mürşid ise, Ahmed-i Yesevî'ye göre, hakiki bir insân-ı kâmil olarak müridini seyr ü sülûkunda amacına ulaştıracak nitelikte birisi olmalıdır. Diğer yandan mürid de hizmetiyle mürşidinin rızasını kazanmalı ki Allah'tan nasibini alabilsin:

*Tarikatke siyâsetliĝ mürşid kirek
Ol mürşidge i'tikâdliĝ mürîd kirek
Hizmet kılıp pîr rızâsın tapmak kirek
Mundaĝ âşık Hak'dın ülüş alur irmiş*
(Eraslan 2003:223).

Yukarıda da belirtildiği üzere âlemin yaratılışının gerekçesi aşktır. Ahmed-i Yesevî'ye göre aşk olmazsa Allah'ın bilinmesi, tanınması da mümkün olmaz.

*Işkı tigse köydürgüsi cân u tenni
Işkı tigse vîrân kılur mâ vü menni
Işk bolmasa tanıp bolmas
Mevlâ'm sini Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr*
(Eraslan 2003:160)

*Işk bâzârı uluĝ bâzâr sûdâ harâm
Âşıklarĝa sindin özge gavĝâ harâm
Işk yolıga kirgenlerge dünyâ harâm
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr*
(Eraslan 2003:162)

Allah'ın bilinmesi, tanınması için “ben” fikrinin yok edilmesi gerekir. “Ben” fikri (nefs), ancak aşk ile yok edilebilir. Nefsine ancak âşık hâkim olabilir. Aşk, yaşanılan âlemde

dermanı olmayan bir derttir. Aşk yolu, oldukça zor ve meşakkatli bir yoldur; âşık bu yolda canını verirse, istediğine, sevgiliye (Allah'a) ulaşabilecektir. Aşk pazarında kâr-zarar hesabı yapılmaz. Yani, belli bir beklenti içindeki kişinin bu pazarda işi yoktur. Bu pazarda Allah'a âşık olan ve Allah'ta yok olmak (Seyr fillâh mertebesi) isteyenler vardır. Aşk yoluna giren kişinin dünya veya ahiretle bağı kalmaz, onun tek düşüncesi Allah'tır. Ahmed-i Yesevî'ye göre aşk, gayet zor bir belâdır. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim'de (A'raf/172) belirtildiği üzere Bezm-i Elest'te Allah, rûhlara "Elestü bi-Rabbiküm"/Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" diye sorduğunda rûhlar "Belâ/Evet" diyerek Allah'a söz vermişler, böylece "Allah ile ruhlar arasında 'misak' (sözleşme) vuku bulmuştu. Orada verilen sözün doğruluğunun sınanması için, Allah, ruhları bu imtihan dünyasına gönderdi." (Cebeci- oğlu 2009:101). Ahmed-i Yesevî de Allah'a verilen bu sözü tevriyeli kullanarak bu söze sadık kalınmasının insan için bir belâ gibi oldukça zor bir durum olduğuna işaret etmektedir. Ona göre, kişi dünyaya meylettikçe, hayvanî bedeni öldürmedikçe aşk defteri tamamlanamaz. Bu imtihan âleminde her canlıya takdir edilen ömür, sayfaları yazılmaya hazır bir defter gibidir. Bu defter, ömür müddetince kişinin amelleri ile yazılır ve tamamlanır. Önemli olan bu defterin aşk ile yazılması, tamamlanmasıdır. Âşık bu işi yapabilen kişidir.

Hicr Suresi'nin 29. ayetinde Allah, "Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!" buyurmaktadır. İnsanın esas özünü, mayasını Allah kendi ruhundan yaratmıştır. Ahmed-i Yesevî de bu hakikati bildiği için insanın bu öze uygun hareket etmesinin gerekliliğini işaret eder. Ona göre aşkın cevhe- ri/mayası dipsiz bir deniz dibinde gizlidir

*Işk gevheri tübsiz deryâ içre pinhân
Candın kiçip gevher kalgan boldı cânân
Bü'l-hevesler âşık min dip yolda kalgan
Dînlerini pûçek pulga satar dostlar*

(Eraslan 2003:168)

Âşık kişi, bu dipsiz denize dalmayı göze alan, bu cevhere ulaşmayı hedefleyen, bu hedef uğruna canından vazgeçen insandır. Bu yönüyle âşık, derdinin dermanı da kendisi olan, dolayısıyla hem âşık hem de mâşuk olan kişidir. Âşık, dünyevî olan hiçbir şeye değer vermez; mala, paraya rağbet etmez, gönlünü alçak tutar, adeta toprak gibi olur. Böyle yaparak maddî benliğini yok eder ve içi dışı nurla dolar. İşte o zaman Allah'ın takdirine kavuşarak yaratılanlar içinde padişah olur.

*Mâl u pulnı pervâ kılmas âşık kişi
Yol üstide tofrak bolup azîz başı
Andın songra nûrga tolar içi taş
Tangla barsa mahşer ara pâdşâh kıldım[/b]
(Eraslan 2003:134)*

Zira, Kur'an-ı Kerim'de "And olsun ki biz, insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık" (İsrâ/70) buyrulmaktadır. Böylesi yaratılmışlar içerisinde en şerefli varlık olan insan, Allah'a layık ameller içerisinde olmalıdır. Aşk hâli içindeki insan, nefsini terbiye ederse; daha doğrusu nefsini Müslümanlaştırırsa, hayvanlıktan (nefs-i emmâreden) insanlığa (nefs-i safiyeye) terfi eder. Bunu sağlayacak vasıta da Allah aşkıdır.

Ahmed-i Yesevî, bu hakikatten habersiz olanların insan değil, hayvan olduğunu (Eraslan 2003:132), onların cansız ve imansız (Eraslan 2003:168) olduklarını, riya ve yalan içinde yaşadıklarını söyler. Oysa, âşık kişi inanç ve amellerinde riyasız, sadık oluşuyla Allah'ın lütfuna mazhar olur.

*[i]Hakk'a âşık sâdıkları yörür halvet
Tangla barsa Hak kaşıda körür izzet
Cennet kirip dîdâr körer ayş u râhat
Pinhân yörer halkga ne dip riyâ kılsun
(Ersalan 2003:150)*

İnsan, tövbe ederek Allah'a yönelmelidir. Allah'a yönelmeyen gafillere dar lahitte katı azap vardır (Eraslan 2003:152).

Ahmed-i Yesevî'ye göre, ölmeden önce ölen (Eraslan 2003:118), madde âleminde mana âlemine geçen kemâl sahibi insan nefisini "Hû kılıcı" ile kırmıştır (Eraslan 2003:98). "Hû" bilindiği üzere, Allah'ın zatına işaret eden isimdir. "Hû kılıcı" maddî varlığını yok edip ikiliği ortadan kaldırarak Allah'ın varlığına erişen kişinin elindeki manevî kılıçtır. Bu manevî kılıçla mürid, nefisini riyazet ve mücâhede ile ("Âşık bolsang ey tâlib riyâzetde biling bük" Eraslan 2003:122) ıslah etmiş, dolayısıyla ilâhî özüne dönmüştür.

Sonuç

Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinin kaynağı, Kur'an-ı Kerim ve hâdislerdir. Yaşadığı çağda ve sonrasında İslâmiyet'in benimsenmesinde dervişler tarafından bir araç olarak kullanılan hikmetlerde İslâmiyet'in esasları, emir ve yasakları, sade ve yumuşak bir üslupla dile getirilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, yaratılışın esas gerekçesi aşktır. Ahmed-i Yesevî'de olduğu gibi ondan sonra yaşayan pek çok mutasavvıf, ilâhî aşkı terennüm eden şiirler söylemişlerdir. Bu şiirler, tarikat mensuplarının toplantılarında irşat ve terbiye aracı olduğu gibi, çevredeki sıradan insanların da İslâmiyet'i daha kolay anlamalarını sağlayıcı işlevdedir. Ahmed-i Yesevî, hikmetlerinde Allah aşkını dile getirerek, âşık insan ile nefesine yenilmiş, dünyevî arzuları ve hırsları peşinde koşan, hayvanî yönü ağır basan insanı karşılaştırır. Bu yolla olması gereken insanı, dolayısıyla özlenilen toplumu ve özlenilen toplumsal hayatı tasvir eder. İçlerinde Allah aşkı olan insanlar, çevrelerindeki her canlıda Allah'ın kudretini görerek davranacak, dolayısıyla kötülükten uzaklaşarak iyiliğe yönelecektir. Böyle insanların çoğaldığı toplumda da huzur ve düzen tesis olacaktır.

Prof. Dr. Mustafa SEVER.

Alıntı Kaynak: Bu makalemiz, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl:38 Sayı:447 Yıl: 2015 sayısında yayınlanmıştır.

KAYNAKLAR

- ♦ CEBECİOĞLU, Ethem (2009), Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Yay., (5.b), İst.
- ♦ EMET, Erkin (2002), “Karahanlılar ve Uygurlar”, Türkler Ans., C 4, Yeni Türkiye Yay., Ank. s. 469-476.
- ♦ ERASLAN, Kemal (1982), Hikmet Geleneği, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C II, s. 153-166, Kültür Bak. Yay., Ank.
- ♦ ERASLAN, Kemal (1983), Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank.
- ♦ İslâm Ansiklopedisi (1998), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C 17, İst., s.503-519.
- ♦ KULA, Onur Bilge (2002), Çoğulcu Düşünce Karşıt Kültür, Büke Yay., İst.
- ♦ MELİKOFF, İrene (2006), Uyur İdik Uyardılar, (3. basım) Demos Yay., İst.
- ♦ ÖZAYDIN, Abdülkerim (2002), “Türklerin İslâmiyet’i Kabulü”, Türkler Ans., C 4, Yeni Türkiye Yay., Ank. s. 239262.
- ♦ YAZICI, Nesimi (2002), “İdil (Volga) Bulgar Hanlığı’nda İslâmiyet”, Türkler Ans., C 4, Yeni Türkiye Yay., Ank. s. 394-408.
- ♦ KÖPRÜLÜ, Fuad (1984), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (5. baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank. Edebiyatı öğreniş